

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

Spriedums

**Latvijas Republikas vārdā
Rīgā 2006. gada 8. novembrī
lietā Nr. 2006-04-01**

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Aivars Endziņš, tiesneši Romāns Apsītis, Aija Branta, Juris Jelāgins, Gunārs Kūtris un Andrejs Lepse,

pēc Ērikas Gailītes, Dzidras Unbedahtes, Gunāra Kampmaņa, Jāņa Meškova, Solomejas Kundziņas, Rimmas Elksniņas, Renātes Škutes, Dainas Galvānes, Regīnas Joniņas, Kapitalīnas Nagles, Astrīdas Petaško, Veras Lucenko, Imanta Mikāla, Kriša Alfrēda Druvas, Pētera Artūra Brieža un Videvuda Lielpētera (turpmāk – Pieteikuma iesniedzēji) konstitucionālās sūdzības,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu, 19.² un 28.¹ pantu,

rakstveida procesā 2006. gada 10. oktobra tiesas sēdē izskatīja lietu “Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. Latvijas Republikas Saeima (turpmāk – Saeima) 1995. gada 2. novembrī pieņēma likumu „Par valsts pensijām” (turpmāk arī – Pensiju likums), un tas stājās spēkā 1996. gada 1. janvārī.

Saeima 1998. gada 17. septembrī pieņēma likumu “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām””, kas paredzēja papildināt Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punktu ar 12. apakšpunktu šādā redakcijā:

“Ja apdrošinātā persona, kurai valsts pensija piešķirta līdz 1997. gada 1. janvārim, turpina strādāt un pēc 1996. gada 1. janvāra nostrādājusi vismaz trīs gadus, pamatojoties uz apdrošinātās personas iesniegumu, šai personai pensiju piešķir no jauna.”

Šie grozījumi spēkā nestājās, jo Valsts prezidents Guntis Ulmanis, uzskatot, ka Saeima nolēmusi Pensiju likumu papildināt bez pienācīga ekonomiskā izvērtējuma, izmantoja savas Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 71. pantā paredzētās tiesības un pieprasīja 1998. gada 17. septembrī pieņemtā likuma otrreizēju caurlūkošanu.

Saeima 1998. gada 21. oktobrī pieņēma otrreizējai caurlūkošanai atdoto likumu “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām””. Ar šiem grozījumiem Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkts tika papildināts ar 12. apakšpunktu šādā redakcijā:

“Ja apdrošinātā persona, kurai valsts pensija piešķirta līdz 1997. gada 1. janvārim, pēc 1996. gada 1. janvāra nostrādājusi vismaz trīs gadus, pamatojoties uz apdrošinātās personas iesniegumu, pensiju piešķir no jauna.

Ja šīs no jauna piešķirtās pensijas apmērs pārsniedz divas minimālās darba algas, valsts pensiju speciālajā budžetā atmaksājama no 1996. gada 1. janvāra līdz vecuma vai izdienas pensijas piešķiršanai no jauna izmaksātā vecuma vai izdienas pensija. Šīs pensijas atmaksāšanai no vecuma vai izdienas pensijas, kas piešķirta no jauna, izdarāmi ikmēneša ieturējumi, kas aprēķināti pēc šādas formulas:

$$Ie = Ip:G:12$$

Ie – ikmēneša ieturējums

Ip – izmaksātās pensijas summa laikā no 1996. gada 1. janvāra līdz vecuma vai izdienas pensijas piešķiršanai no jauna

G – laika posms (gados), par kuru no pensijas piešķiršanas gada tiek plānota vecuma pensijas izmaksa. Izdienas pensijas piešķiršanas gadījumā izmantojams laika posms 60 gadu vecumā.

No jauna piešķirtās vecuma vai izdienas pensijas saņēmējam ir tiesības pieprasīt, lai viņam nosaka lielāku ikmēneša ieturējuma apmēru, kā arī izmaksāto pensijas summu valsts pensiju speciālajā budžetā atmaksāt vienā reizē.”

1999. gada 5. augustā Saeima pieņēma likumu “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām””. Ar to Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunkts tika izteikts jaunā redakcijā:

“Apdrošinātā persona, kurai valsts pensija piešķirta līdz 1997. gada 1. janvārim un kurai, pēc 1996. gada 1. janvāra nostrādājot vismaz trīs gadus, līdz 1999. gada 1. septembrim no jauna piešķirta pensija, kuras apmērs pārsniedz divas minimālās darba algas, turpina atmaksāt vecuma vai izdienas pensiju valsts pensiju speciālajā budžetā no 1996. gada 1. janvāra līdz pensijas piešķiršanai no jauna saņemto vecuma vai izdienas pensiju. Atmaksājamās summas ikmēneša ieturēšanu neizdara laikposmā, kurā ir pārtraukta pensijas izmaksa.”

1999. gada 5. augusta likuma “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām”” pārejas noteikumu 1. punkts paredzēja, ka minētais apakšpunkts stāsies spēkā 1999. gada 1. septembrī, tādēļ Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunktā iekļauta atsauce uz šo datumu, proti, ieturējumi attiecas uz tām pensijām, kuras piešķirtas no jauna līdz 1. septembrim.

Taču šie grozījumi tika nodoti tautas nobalsošanai. 1999. gada 13. novembrī notikusajā tautas nobalsošanā tos neatcēla. 1999. gada 23. novembrī Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga 1999. gada 5. augustā pieņemto likumu “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām”” izsludināja, un šis likums stājās spēkā 1999. gada 7. decembrī. Pensiju piešķiršana no jauna bija turpinājusies līdz pat šim datumam.

Saeima 2001. gada 20. decembrī pieņēma likumu “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām””. Ar šiem grozījumiem pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunktā ietvertie vārdi “kuras apmērs pārsniedz divas minimālās darba algas” tika aizstāti ar vārdiem “kuras apmērs piešķiršanas brīdī pārsniedza 100 latus”. Līdz ar to kopš 2002. gada 1. janvāra Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunkta (turpmāk arī – apstrīdētā norma) redakcija ir šāda:

“Apdrošinātā persona, kurai valsts pensija piešķirta līdz 1997. gada 1. janvārim un kurai, pēc 1996. gada 1. janvāra nostrādājot vismaz trīs gadus, līdz 1999. gada 1. septembrim no jauna piešķirta pensija, kuras apmērs piešķiršanas brīdī pārsniedza 100 latus, turpina atmaksāt vecuma vai izdienas pensiju valsts pensiju speciālajā budžetā no 1996. gada 1. janvāra līdz pensijas piešķiršanai no jauna saņemto vecuma vai izdienas pensiju. Atmaksājamās summas ikmēneša ieturēšanu neizdara laikposmā, kurā ir pārtraukta pensijas izmaksa.”

2. Pieteikuma iesniedzēji uzskata, ka apstrīdētā norma pārkāpj Satversmes 1., 91. un 109. pantu. Esot jāņem vērā, ka vecuma pensija ir katra veca un darbnespējīga cilvēka iztikas avots. Valsts, izvērtējot savas ekonomiskās iespējas, esot tiesīga noteikt pensijas piešķiršanas vecuma cenzu. Šā vecuma iestāšanās esot pamats tam, lai persona varētu pieprasīt vecuma pensiju. Pensija personai tiekot piešķirta uz mūžu, sākot ar dienu, kad radušās tiesības uz pensiju.

Savukārt apstrīdētā norma esot “ekonomiski nepamatota un tiesiski apšaubāma”, jo ienesot sociālās apdrošināšanas sistēmā diskriminācijas elementus. Uz mūžu piešķirto pensiju nevienam nedrīkstot atņemt neatkarīgi no personas materiālā stāvokļa, dzimuma, tautības, piederības pie kāda sociālā slāņa vai citiem apstākļiem. Apstrīdētā norma esot radījusi diskriminējošu stāvokli, jo “tie pensionāri, kuri aizgāja pensijā pēc vecā Pensiju likuma 1995. gada beigās, saņēma aptuveni uz pusi mazāku pensiju nekā tie pensionāri, kuri ar vienādu darba stāžu un citiem vienādiem apstākļiem aizgāja pensijā pēc dažiem mēnešiem 1996. gada sākumā”.

Pieteikuma iesniedzēji, vērtējot apstrīdēto normu kopsakarā ar Satversmes 91. un 109. pantu, secina, ka apstrīdētā norma paredz atšķirīgu attieksmi, jo padara pensijas lielumu atkarīgu vienīgi no laika, kurā personas pensionējušās. Tāpat tiekot pārkāpts arī tiesiskās paļāvības princips, jo vienai pensionāru grupai tiekot pagarināts pensionēšanās vecuma cenzs, bet citiem šāds pagarinājums tiekot liegts. Pieteikumā teikts: “Pensionāri nevarēja paredzēt, ka valstī mainīsies pensijas likumi, ka jaunais likums būs labvēlīgāks pensionāriem, ka pēc šī likuma aprēķinātā pensija būs gandrīz divkārtīga.” Līdz ar to likumdevēja pieņemtā norma, kas uzliek pensionāriem par pienākumu atmaksāt viņiem likumīgi piešķirto pensiju, esot amorāla un kā tāda demokrātiskā valstī neesot pieļaujama. Pieteikuma iesniedzēji secina, ka likumdevēja pieņemtās apstrīdētās normas spēkā esamība nav juridiski pamatojama, jo tā neatbilst vienlīdzības, samērīguma, tiesiskās noteiktības, tiesiskās paļāvības un tiesiskās pēctecības principiem. Tā pārkāpjot Satversmes 1., 91. un 109. pantu un tādēļ esot atceļama.

2006. gada 19. septembrī Pieteikuma iesniedzēju pārstāvis Mārtiņš Draudiņš un Pieteikuma iesniedzējs Videvuds Lielpēteris Satversmes tiesā iesniedza “Iebildumus pret VSAA, LR Labklājības ministrijas, LR Saeimas paskaidrojumiem”. Vērtējot Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras un Labklājības ministrijas paskaidrojumus, tiek norādīts, ka tie nesniedz “nekādu juridisku vai morāli ētisku izskaidrojumu” piešķirtās pensijas atprasīšanai. Proti, piešķirtā pensija jau esot iztērēta pensionāru ikdienas vajadzību apmierināšanai un no taisnīguma principa izrietot, ka to atprasīt nevar. Savukārt, vērtējot Saeimas atbildes rakstu, pēc būtības tiek atkārtots konstitucionālajā sūdzībā norādītais.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Saeima – nepiekrīt konstitucionālajā sūdzībā minētajiem Pieteikuma iesniedzēju argumentiem un lūdz Satversmes tiesu atzīt pieteikumu par nepamatotu un noraidīt.

Saeima norāda, ka Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunktam laika gaitā bijušas vairākas atšķirīgas redakcijas. Tā sākotnējā redakcija skaidri esot noteikusi, ka tad, ja no jauna piešķirtās pensijas apmērs pārsniedz divas minimālās darba algas, personai pēc noteiktas formulas pakāpeniski jāatmaksā tā vecuma vai izdienas pensija, kuru persona saņēmusi no 1996. gada 1. janvāra līdz dienai, kad pensija piešķirta no jauna. Pensija no jauna esot piešķirta, pamatojoties uz apdrošinātās personas iesniegumu, un persona esot skaidri zinājusi, ka no pensijas, kas piešķirta no jauna un pārsniedz 100 latu apmēru, tiks izdarīts ieturējums.

Apstrīdētā norma Pensiju likumā esot ietverta ar īpašu mērķi – dot iespēju pensiju piešķirt no jauna un tādējādi nodrošināt lielāku pensiju. Tas esot iespējams Pensiju likumā noteiktās vecuma pensijas aprēķināšanas metodikas dēļ, proti, aprēķinot vecuma pensijas apmēru, personas “uzkrātais pensijas kapitāls” tiek dalīts ar plānoto pensijas izmaksas laiku. Tādējādi iznākot tā: jo vēlāk personai piešķir pensiju, jo lielāks tās apmērs.

Saeima norāda, ka sākotnējo apstrīdētās normas redakciju Valsts prezidents nodeva atkārtotai caurlūkošanai. Būtiski esot tas, ka otrreizējās caurlūkošanas laikā deputāti tomēr neatteicās no likuma regulējuma, kas

ievērojamai daļai pensionāru ļāva saņemt krietni lielāku pensiju. Tādēļ esot bijis nepieciešams panākt kompromisu, proti, noteikt mehānismu, ar kura palīdzību piešķirtās pensijas apmērs tiktu nedaudz samazināts.

Esot jāņem vērā tas, ka dažiem Pieteikuma iesniedzējiem šāds regulējums deva iespēju, pat neraugoties uz noteikto ieturējumu, tik un tā palielināt savu pensiju aptuveni divas reizes.

Tāpat apstrīdētā norma nepārkāpjot tiesiskās vienlīdzības principu. Pamatojoties uz Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunkta sākotnējo redakciju, Pieteikuma iesniedzēji esot ieguvuši tiesības uz krietni lielāku pensiju nekā iepriekš piešķirtā. Pieteikuma iesniedzēju piedāvāto vienlīdzības principa interpretāciju nevarot atzīt par pamatotu, jo pieteikumā norādītais gadījums attiecoties uz dažādiem pensiju likumiem, kas paredzēja dažādas sociālo iemaksu un pensiju nodrošināšanas sistēmas.

Apstrīdētā norma nepārkāpjot arī tiesiskās paļāvības principu. Par minētā principa pārkāpumu būtu iespējams diskutēt, ja apstrīdētā norma, pretstatā likuma sākotnējam regulējumam, piemēram, izraisītu pensijas samazināšanos. Tomēr šajā gadījumā Pieteikuma iesniedzēju tiesiskais stāvoklis neesot pasliktināts, tieši pretēji – to pensijas apmērs esot ievērojami palielinājies un vairākos gadījumos sasniedzis vai pat pārsniedzis 150 latu apmēru.

Vērtējot iespējamo Satversmes 109. panta pārkāpumu, Saeima norāda, ka Pensiju likuma pamatuzstādījums esot šāds: pensiju no jauna nepiešķir, to var tikai pārrēķināt vai indeksēt. Savukārt apstrīdētā norma ir izņēmums no šā Pensiju likuma 30. panta pirmajā daļā nostiprinātā principa. Ievērojot to, varot izdarīt secinājumu, ka personai, kurai pensija piešķirta no jauna, ir jāatmaksā iepriekš saņemtā pensija.

Tāpat esot jāņem vērā apstākļi, ka, ietverot Pensiju likumā regulējumu, kas ļauj pensiju piešķirt no jauna, netika izveidota jauna formula tās aprēķināšanai. Rēķinot pēc 12. panta pirmajā daļā noteiktās “parastās” pensijas aprēķināšanas formulas, no jauna piešķirto pensiju apmērs esot izrādījies sociālajam budžetam pārāk liels slogs. Tādējādi Saeimai bijušas divas iespējas:

vai nu pensijas apmēru aprēķināt pēc citādas formulas, vai arī noteikt ikmēneša ieturējumus no izmaksājamās pensijas. Saeima no šīm divām iespējām izvēlējusies pēdējo, turklāt ar saudzējošu nodomu paredzot, ka ieturēta tiks tikai tā pensija, kas izmaksāta pēc Pensiju likuma spēkā stāšanās, proti, par pēdējiem trim gadiem.

Ņemot vērā minēto, Saeima uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 1., 91. un 109. pantam, lūdz pieteikumu atzīt par nepamatotu un noraidīt.

4. Labklājības ministrija, atbildot uz Satversmes tiesas jautājumiem, norāda, ka 1998. gada 21. oktobra grozījumi Pensiju likumā, ar kuriem tā pārejas noteikumu 16. punktā tika ietverts 12. apakšpunkts, bija ekonomiski nepamatoti un 1999. gadā noveda pie kritiskas situācijas valsts sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā. Tādēļ esot izstrādāti 1999. gada 5. augusta grozījumi, kas izslēdza iespēju pensiju piešķirt no jauna. Ar minētajiem grozījumiem no Pensiju likuma esot izslēgta arī formula, pēc kuras aprēķināja ikmēneša ieturējumu.

Tāpat Labklājības ministrija norāda, ka sociāli taisnīgi būtu bijis ieviest regulējumu, kas jaunas pensijas piešķiršanas gadījumā uzliktu personai par pienākumu atmaksāt visu iepriekš saņemto, nevis tikai pēc 1996. gada 1. janvāra izmaksāto pensiju.

5. Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (turpmāk – Aģentūra) informēja, ka, pamatojoties uz Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunktu, no jauna tika piešķirtas 20 826 pensijas. Vidējais pensijas apmērs pirms pensijas piešķiršanas no jauna esot bijis 61,22 lati, bet pēc pensijas piešķiršanas no jauna – 118,81 lats. Tāpat Aģentūra norāda, ka pensijas, no kurām tiek izdarīti apstrīdētajā normā noteiktie ieturējumi, tiek indeksētas atbilstoši Pensiju likuma pārejas noteikumu 15. un 41. punktam.

6. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments (turpmāk – Senāts) savas kompetences ietvaros, atbildot uz Satversmes tiesas jautājumu par Senāta praksi, sniedz šādu informāciju. Vispārējais princips paredz, ka iestādei vai – administratīvā akta apstrīdēšanas gadījumā – augstākai iestādei

jebkurā gadījumā ir jāpiemēro spēkā esošā tiesību norma, ņemot vērā, ka tai ir tūlītējs spēks, ja vien likumdevējs tam nav noteicis izņēmumu. Sarežģītāks šis jautājums ir tad, kad tiesa vērtē galīgo spēku neieguvušu administratīvo aktu, ja tiesību norma kopš šā akta izdošanas tikusi grozīta. Šādā gadījumā vērtē, vai administratīvajam aktam ir īslaicīga vai ilglaicīga iedarbība. Ja administratīvajam aktam nav ilglaicīgas iedarbības un tas jau ticis izpildīts, piemēro to tiesību normu, kas bija spēkā akta izdošanas brīdī. Ja administratīvajam aktam ilglaicīga iedarbība un tas pieteikuma izskatīšanas brīdī vēl ir spēkā, tā tiesiskums pārbaudāms pēc attiecīgās lietas izskatīšanas brīdī spēkā esošajām tiesību normām.

7. Valsts cilvēktiesību birojs pievienojas Saeimas atbildes rakstā paustajam viedoklim par to, ka pieprasīt pēc 1996. gada 1. janvāra saņemtās pensijas atmaksāšanu ir sociāli taisnīgi. Šāds regulējums nepārkāpjot personai Satversmē noteiktās pamattiesības. Tāpat Valsts cilvēktiesību birojs norāda, ka apstrīdētā norma varēja paredzēt arī tādu regulējumu, kas liktu atmaksāt visu iepriekš saņemto pensiju, ne tikai tās summas, kas personai izmaksātas pēc 1996. gada 1. janvāra. Ņemot vērā arī to, ka Pensiju likuma regulējums paredzēja periodisku, nevis tūlītēju izmaksātās pensijas atgūšanu, apstrīdētā norma esot samērīga un nepārkāpjot Satversmi.

Secinājumu daļa

8. Lai izvērtētu apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 1., 91. un 109. pantam, pirmām kārtām nepieciešams aplūkot apstrīdētās normas rašanās vēsturiskos apstākļus kopsakarā ar Pensiju likuma principiem.

Pensiju likums tika pieņemts 1995. gadā pensiju sistēmas reformas gaitā. Šīs reformas mērķis bija izveidot finansiāli stabilu un ekonomiski pamatotu pensiju sistēmu, ņemot vērā iepriekšējo piecu gadu pieredzi. Proti, 1990. gada 29. novembra likums "Par valsts pensijām" neatbilda tirgus ekonomikas

apstākļiem, bija ekonomiski nepamatots un līdz ar to uzņemtās saistības nebija izpildāmas ar valsts rīcībā esošajiem finanšu resursiem.

Pensiju likums, atšķirībā no 1990. gada 29. novembra likuma “Par valsts pensijām”, ir pamatots uz principu, kas paredz, ka valsts obligātās pensiju apdrošināšanas sistēma tiek balstīta uz apdrošināšanas iemaksām. Tādējādi arī pensijas apmērs ir atkarīgs no apdrošināšanas stāža, ko veido likumā noteiktie darba periodi un tiem pielīdzinātie periodi. Savukārt 1990. gada 29. novembra likums “Par valsts pensijām” tika balstīts uz pārdales principu, kas pēc būtības neveicināja strādājošo ieinteresētību savu vecumdienu nodrošināšanā.

Tāpat viens no Pensiju likuma principiem paredz, ka vecuma pensiju piešķir uz mūžu un ir iespējama tās pārrēķināšana un indeksācija, bet ne piešķiršana no jauna. Tas, ka pensijas apmērs ir atkarīgs no iemaksu lieluma [uzkrātā (domājamā) kapitāla] un cilvēka gadu skaita tajā brīdī, kad viņš dodas pensijā, nodrošina pensiju sistēmas ilgtermiņa stabilitāti [sk.: *Par Latvijas pensiju sistēmas starptautisko novērtējumu. Latvijas Vēstnesis, Nr. 57 (2444), 2001. gada 10. aprīlis*]. Savukārt apstrīdētā norma ļāva pensiju piešķirt no jauna, pastāvot noteiktiem apstākļiem un personai iesniedzot attiecīgu iesniegumu. Šāds regulējums noveda pie tā, ka ievērojami palielinājās vecuma pensijas aprēķināšanas pamatā esošais cilvēka gadu skaits brīdī, kad viņš faktiski otro reizi devās pensijā. Citiem vārdiem sakot, aprēķina formulā iekļautais dalītājs jeb paredzamais atlikušās dzīves ilgums kļuva krietni mazāks, bet pensijas apmērs – lielāks.

Tātad apstrīdētā norma uzskatāma par izņēmumu no Pensiju likuma principiem, kuri neparedz pensijas piešķiršanu no jauna.

9. Apstrīdētajā normā ietvertā ideja parādījās 1998. gada sākumā, proti, 16. februārī – nepilnus desmit mēnešus pirms 7. Saeimas vēlēšanām. Tad Saeimas Kancelejā tika saņemts Saeimas frakcijas “Latvijas ceļš” piecu deputātu izstrādātais likumprojekts par grozījumiem Pensiju likumā, kas citastarp paredzēja Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punktu papildināt ar 12. apakšpunktu šādā redakcijā:

“Ja pēc valsts pensijas piešķiršanas apdrošinātā persona turpina strādāt un pēc 1996. gada 1. janvāra nostrādājusi vismaz trīs gadus, pamatojoties uz apdrošinātās personas iesniegumu, pensiju piešķir no jauna” (*lietas materiālu 2. sējuma 178. lpp.*).

Saeimas 1998. gada 19. februāra sēdē likumprojekts tika nodots Saeimas Sociālo un darba lietu komisijai. No minētās komisijas sēdes protokoliem redzams, ka iesniegtais priekšlikums par grozījumiem Pensiju likumā tika skatīts vairākkārt. Saņēmusi informāciju par likumprojekta īstenošanai nepieciešamo finansējumu, Saeimas Sociālo un darba lietu komisija vienbalsīgi nolēma šo projektu konceptuāli neatbalstīt (*sk. lietas materiālu 2. sējuma 184. lpp.*).

Tomēr, pamatojoties uz Saeimas kārtības ruļļa 86. panta sesto daļu, priekšlikuma autori pieprasīja Sociālo un darba lietu komisijas neatbalstītā projekta skatīšanu Saeimas sēdē.

10. Pirmajā un otrajā lasījumā pieņemtā Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunkta sākotnējā redakcija atbilda minētajam piecu deputātu iesniegtajam priekšlikumam un neparedzēja pienākumu atmaksāt to pensiju, kas tika saņemta pirms pensijas piešķiršanas no jauna (*sk. lietas materiālu 2. sējuma 197. lpp. un 3. sējuma 4. lpp.*).

Savukārt trešajam lasījumam Labklājības ministrija iesniedza tādu Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunkta redakciju, kas ietvēra gan pienākumu atmaksāt pēc 1996. gada 1. janvāra saņemto pensiju, gan arī jaunu formulu ieturējumu aprēķināšanai.

Atbildīgā komisija daļēji atbalstīja Labklājības ministrijas priekšlikumu, papildus nosakot, ka pēc 1996. gada 1. janvāra saņemtā pensija ir jāatmaksā tikai tad, ja no jauna piešķirtās pensijas apmērs pārsniedz divas minimālās algas (*sk. lietas materiālu 3. sējuma 4. lpp.*).

Saeimas 1998. gada 17. septembra sēdē, lemjot par Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunkta redakcijas pieņemšanu trešajā lasījumā, notika ilgas debates. To rezultātā tika noraidīti citi priekšlikumi un saglabāta

pirmajā lasījumā pieņemtā redakcija, kas neparedzēja pienākumu atmaksāt iepriekš saņemto pensiju.

11. Kā jau minēts iepriekš, Valsts prezidents šos grozījumus neizsludināja un pieprasīja 1998. gada 17. septembrī pieņemtā likuma “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām”” otrreizēju caurlūkošanu. Šādu rīcību Valsts prezidents pamatoja ar to, ka, paredzot ieviest Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunktu, Saeima nav veikusi ekonomisko izvērtējumu un nav saskaņojusi normu ar valsts sociālās apdrošināšanas budžeta iespējām (*sk. Latvijas Valsts prezidenta 1998. gada 19. septembra vēstuli Saeimas priekšsēdētājam. Lietas materiālu 3. sējuma 8. lpp.*).

Saeima 1998. gada 21. oktobrī, atkārtoti lemjot par Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunktu, to pieņēma redakcijā, kādu bija sagatavojuši atbildīgā komisija trešajam lasījumam (*sk. lietas materiālu 1. sējuma 166. – 168. lpp. un 3. sējuma 4. lpp.*).

1999. gada 5. augustā Saeima, vēlēdamās valsts sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā nodrošināt līdzekļu ekonomiju un novērst tajā radušos kritisko situāciju, pieņēma jaunu likumu “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām””. Ar šā likuma 14. pantu Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunkts tika izteikts jaunā redakcijā, paredzot, ka pensijas no jauna var tikt piešķirtas tikai līdz 1999. gada 1. septembrim. Šī norma arī noteica, ka persona, kurai no jauna piešķirta pensija, ja tās apmērs pārsniedz divas minimālās darba algas, turpina atmaksāt valsts pensiju speciālajā budžetā to pensiju, kas saņemta pēc 1996. gada 1. janvāra. Atbilstoši pārejas noteikumu 1. punktam jaunajai pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunkta redakcijai bija jāstājas spēkā 1999. gada 1. septembrī.

Tomēr 1999. gada 5. augusta likums “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām”” spēkā nestājās, jo 35 Saeimas deputāti nosūtīja Valsts prezidentei pieprasījumu apturēt šā likuma publicēšanu (*sk. lietas materiālu 2. sējuma 35., 36. lpp.*). Atbilstoši Satversmes 72. pantam tika savākti vairāk nekā vienas desmitās daļas vēlētāju paraksti un likums tika nodots tautas nobalsošanai. Tomēr 1999. gada 13. novembrī notikušajā tautas nobalsošanā piedalījās tikai 35,25

procenti no 7. Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita un saskaņā ar Satversmes 74. pantu minētie grozījumi netika atcelti (*sk. lietas materiālu 2. sējuma 70. lpp.*). Valsts prezidente šos grozījumus izsludināja 1999. gada 23. novembrī.

Tā kā 1999. gada 5. augusta likums “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām”” stājās spēkā tikai 1999. gada 7. decembrī, arī laikā pēc 1999. gada 1. septembra turpinājās pensijas piešķiršana no jauna, pamatojoties uz Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunktu.

Lietā nav strīda par pensiju atkārtotas piešķiršanas likumību no 1999. gada 1. septembra līdz 7. decembrim, taču ir būtiski norādīt, ka apstrīdētā norma *expressis verbis* noteic, ka ieturējumus var izdarīt vienīgi no to personu pensijām, kurām tās no jauna tika piešķirtas līdz 1999. gada 1. septembrim. Līdz ar to visupirms ir jānoskaidro jautājums par apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 91. panta pirmajam teikumam.

12. Satversmes tiesa, interpretējot Satversmes 91. pantu, ir atzinusi, ka vienlīdzības princips liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas vienādos apstākļos, ja tam ir objektīvs un saprātīgs pamats (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2001. gada 3. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2000-07-0409 secinājumu daļas 1. punktu un Satversmes tiesas 2001. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2001-07-0103 secinājumu daļas 3. punktu*).

Lai noteiktu, vai apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam, jānoskaidro, vai:

- personas ir vienādos un salīdzināmos apstākļos;
- apstrīdētā norma paredz atšķirīgu attieksmi;
- atšķirīgajai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats, proti, vai tai ir leģitīms mērķis un vai ir ievērots samērīguma princips.

Pensiju piešķiršana no jauna turpinājās līdz pat 1999. gada 7. decembrim, tomēr apstrīdētā norma uzliek par pienākumu atmaksāt pensiju tikai tām personām, kurām tā tika no jauna piešķirta līdz 1999. gada 1. septembrim. Šis regulējums ir radījis tādu situāciju, ka personām, kurām pensija piešķirta pēc 1999. gada 1. septembra, būtībā nav pienākuma atmaksāt tām pēc 1996. gada 1. janvāra izmaksāto pensiju. Visas personas, kurām, pamatojoties uz apstrīdēto normu, laikā no 1999. gada 1. janvāra līdz 1999. gada 7. decembrim tika no jauna piešķirta pensija, atrodas vienādos apstākļos. Taču apstrīdētā norma ļauj izdarīt ieturējumus tikai no to personu pensijas, kurām tā tika piešķirta līdz 1999. gada 1. septembrim. Līdz ar to šāds regulējums rada atšķirīgu attieksmi.

Aģentūra, praksē piemērojot apstrīdēto normu, tajā noteiktos ieturējumus izdara gan attiecībā uz personām, kurām pensija piešķirta līdz 1999. gada 1. septembrim, gan attiecībā uz personām, kurām pensija piešķirta no 1999. gada 1. septembra līdz 1999. gada 7. decembrim. Pirmajā gadījumā ieturējumus izdara uz apstrīdētās normas pamata, bet otrajā – saskaņā ar Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunkta redakciju, kāda bija spēkā līdz 1999. gada 7. decembrim.

13. Satversmes tiesas pamatuzdevums nav izlemt to, kā katrā konkrētā gadījumā pareizi interpretējamās vai piemērojamās tiesību normas (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 4. janvāra sprieduma lietā Nr. 2004-16-01 17. punktu*). Tomēr šajā gadījumā Satversmes tiesa norāda, ka iepriekšminētā Aģentūras prakse Pensiju likuma un apstrīdētās normas piemērošanā attiecībā uz ieturējumu izdarīšanu ir pretrunīga. Ja pieņemtu, ka ieturējumus var izdarīt uz tās normas pamata, kas bija spēkā brīdī, kad tika pieņemts lēmums par pensijas piešķiršanu no jauna, tad zustu apstrīdētās normas spēkā esamības jēga. Savukārt, ja piemērotu to tiesību normu, kas ir spēkā patlaban, tad ieturējumus varētu izdarīt vienīgi attiecībā uz tām personām, kurām pensija no jauna tika piešķirta līdz 1999. gada 1. septembrim. Šajā lietā nozīmīgs ir arī tas apstāklis, ka neviens no Pieteikuma iesniedzējiem, attiecībā uz kuriem lēmums par pensijas piešķiršanu pieņemts pēc 1999. gada 1. septembra, nav vērsies vispārējās jurisdikcijas tiesā,

lai no šā viedokļa izvērtētu administratīvā akta – Aģentūras lēmuma par pensijas piešķiršanu no jauna – tiesiskumu. Šādā tiesas procesā vispārējās jurisdikcijas tiesa būtu varējusi dot savu atzinumu par administratīvā akta nosacījuma – ieturējumu izdarīšanas – pamatotību. Savukārt no lietas materiāliem izriet, ka Pieteikuma iesniedzēji vispārējās jurisdikcijas tiesā vērsās tikai vairāk nekā piecus gadus pēc tam, kad šādi lēmumi par pensijas piešķiršanu no jauna un ieturējumu izdarīšanu jau bija stājušies spēkā. Arī konstitucionālajās sūdzībās un pēc iepazīšanās ar lietas materiāliem Pieteikuma iesniedzēji nav apstrīdējuši apstrīdēto normu šādā aspektā.

No vienas puses, Satversmes tiesai, iespējams, ir pamats šādā gadījumā atzīt apstrīdēto normu par neatbilstošu Satversmes 91. panta pirmajam teikumam. No otras puses, ir jāņem vērā, ka apstrīdētās normas un tās radīto tiesisko seku pamatā nav saskatāms likumdevēja nodoms. Proti, Saeimas rīcība ir kritizējama vienīgi tiktāl, ciktāl tā nepārdomātas juridiskās tehnikas rezultātā nebija izlabojusi apstrīdētajā normā noteikto datumu. Svarīgi ir arī tas, ka 1999. un 2000. gadā Pieteikuma iesniedzēji nav vērsušies vispārējās jurisdikcijas tiesā, lai aizstāvētu savas tiesības ar vispārējiem tiesību aizsardzības līdzekļiem.

14. No tiesiskā regulējuma skaidrības viedokļa Saeimai iespējami īsākā laikā pēc apstrīdētās normas spēkā stāšanās, proti, pēc 1999. gada 7. decembra, bija pienākums šo normu grozīt, nosakot precīzu to personu loku, no kuru jaunajām pensijām izdarāmi ieturējumi. Proti, Saeimai bija pienākums izlemt, vai apstrīdētajā normā noteiktais iepriekšējās pensijas atmaksāšanas pienākums attiecas uz visām personām, kam pensija piešķirta no jauna (arī uz tām, kam pensija piešķirta no 1999. gada 1. septembra līdz 7. decembrim), vai arī neattiecas ne uz vienu personu (sākot jau no 1999. gada 1. janvāra).

Saeimas bezdarbība ir atzīstama par nepamatotu, jo netika labots regulējums, kas acīmredzami nevienlīdzīgā situācijā nostādīja personas, kuras atradās vienādos tiesiskos apstākļos. Tomēr Satversmes tiesa atkārtoti uzsver, ka šajā gadījumā, kad normas spēkā stāšanās un tās radītās tiesiskās sekas nebija

atkarīgas no Saeimas gribas, būtu nepamatoti apstrīdēto normu vērtēt tikai sakarā ar vienlīdzības principu, atrauti no citām Satversmes normām.

15. Ņemot vērā minēto, Satversmes tiesa atzīst, ka ne vienmēr ir iespējams konkrētas pamattiesības ierobežojumu satversmību vērtēt vienīgi Satversmes 91. panta pirmā teikuma aspektā.

15.1. Pirmkārt, ir jāņem vērā tas, ka Satversmes 91. panta pirmajā teikumā noteiktais vienlīdzības princips itin bieži piemērojams kopā ar citām pamattiesībām. Jo sevišķi tādēļ, ka nereti, balstoties tikai uz šo principu, nevar secināt, kā izšķirama lieta (*sk.: Langenbuhere K. Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 158. lpp.*). Satversmes 91. pantā nostiprinātās tiesības ir „salīdzinošas”, proti, tās var pieprasīt vienlīdzīgu attieksmi, bet pašas par sevi nevar atklāt, kādai šai attieksmei jābūt, proti, labvēlīgai vai nelabvēlīgai. Piemēram, ja tiktu secināts, ka ieturējumu noteikšana pārkāpj vienlīdzības principu, būtu zināms vienīgi tas, ka minētie ieturējumi vai nu bija nosakāmi visiem pensionāriem, vai arī nebija nosakāmi nevienam. Lai izvēlētos vienu no šiem risinājumiem, jāliek lietā jau citi apsvērumi, kas atrodas ārpus vienlīdzības jēdziena robežām.

15.2. Otrkārt, vērtējot apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 91. panta pirmajam teikumam, ir jāņem vērā tiesību nozare, kurā tā ietilpst (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 11. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-08-01 5. punktu*). Apstrīdētās normas raksturs, tostarp tās saikne ar citām Satversmes normām un to vieta pamattiesību sistēmā, neizbēgami ietekmē Satversmes tiesas īstenotās kontroles apjomu.

15.3. Treškārt, Satversme ir vienots veselums, un tajā ietvertās tiesību normas ir savstarpēji cieši saistītas. Katrai Satversmes normai ir sava noteikta vieta konstitucionālajā sistēmā. Satversmes tiesa jau agrāk ir norādījusi: lai pilnīgāk un objektīvāk spētu noskaidrot atsevišķu normu saturu, tās interpretējamās kopsakarā ar citām Satversmes normām (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra sprieduma lietā Nr. 2005-12-0103 13. punktu*). Satversmes vienotības princips liedz atsevišķu konstitucionālo normu interpretēt

atrauti no citām Satversmes normām, jo Satversme kā vienots dokuments ietekmē katras atsevišķas normas tvērumu un saturu. Tādēļ, jo mazāku rīcības brīvību Satversme piešķir likumdevējam, jo stingrāk Satversmes tiesai jākontrolē šīs brīvības izmantošana, un otrādi: jo plašāka ir likumdevēja rīcības brīvība, jo mazāk Satversmes tiesai jāiejaucas šīs brīvības izmantošanā. Piemēram, ja konstatēts, ka Satversmes 91. pants pieprasa vienādot attieksmi pret salīdzināmajām personu grupām, Satversmes tiesa var lemt par to, kādai šai attieksmei jābūt gadījumā, kad likumdevēja rīcības brīvība ir šaura, vai arī ļaut šo izvēli izdarīt Saeimai gadījumā, kad tās rīcības brīvība ir plaša. Tāpat Satversmes tiesas rīcībai un, ja nepieciešams, arī likumdevējam izvirzīto nosacījumu stingrībai un konkrētībai jābūt atkarīgai no izskatāmās lietas apstākļiem.

16. Apstrīdētā norma ir pieskaitāma pie sociālajām tiesībām. To raksturu un īpatnības Satversmes tiesa vairākkārt vērtējusi, analizējot Satversmes 109. panta saturu. No vienas puses, šo tiesību īstenošana ir zināmā mērā atkarīga no valsts un sabiedrības rīcībā esošajiem resursiem. No otras puses, ja kādas tiesības uz sociālo aizsardzību ir iekļautas pamatlikumā, tad valsts vairs nevar atteikties tās īstenot. Šīm tiesībām vairs nepiemīt tikai deklaratīvs raksturs, un to aizsardzībai Latvijā ir piešķirta konstitucionāla vērtība (*sk. Satversmes tiesas 2001. gada 13. marta sprieduma lietā Nr. 2000-08-0109 secinājumu daļu*). Tādējādi šo tiesību īpašais raksturs to īstenošanu padara atšķirīgu, piemēram, no politisko vai pilsonisko tiesību īstenošanas, proti, valstij ir piešķirama krietni lielāka rīcības brīvība šo tiesību regulējuma noteikšanā.

Arī Lietuvas Konstitucionālā tiesa atzinusi, ka sociālo tiesību regulējums ir pamatojams ar valsts un sabiedrības materiālajām un finansiālajām iespējām un likumdevējam, ņemot vērā šos faktorus un regulējot minētās tiesiskās attiecības, ir piešķirta plaša rīcības brīvība (*sk. Lietuvas Konstitucionālās tiesas 2005. gada 7. februāra sprieduma lietā Nr. 9/02 secinājumu daļas 2. punkta 2. apakšpunktu*).

Pie līdzīga secinājuma ir nonācis arī Senāts, atzīstot, ka tam nav tiesību iejaukties sociālo tiesību politikas īstenošanā. Šāda iejaukšanās iespējama vienīgi gadījumos, kad, pieņemot konkrēto lēmumu, valsts pārvaldes darbībā tiek pieļauts

vienlīdzības, patvaļas aizlieguma, tiesiskās palāvības vai citu vispārējo tiesību principu pārkāpums (*sk. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004. gada 20. aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-33 11. punktu. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi, 2004. Rīga, TNA, 2005, 289. lpp.*).

No minētā secināms, ka valsts un it īpaši tās likumdevēja lēmumiem par sociālo tiesību īstenošanu parasti nozīmīga ir politiskā dimensija, proti, lēmumi šajā jomā parasti tiek pieņemti, vadoties ne tik daudz no juridiskiem, bet vairāk no politiskiem apsvērumiem, kas savukārt ir atkarīgi no likumdevēja priekšstata par valsts sociālo pakalpojumu sniegšanas principiem, valsts ekonomiskās situācijas un sabiedrības vai kādas tās daļas īpašas nepieciešamības pēc valsts palīdzības vai atbalsta.

Līdz ar to sociālo tiesību īstenošanas jomā likumdevējam nevar izvirzīt tikpat stingras prasības kā attiecībā uz tā neiejaukšanos personas pilsonisko un politisko tiesību īstenošanā. Tomēr tas apstāklis, ka Satversmē ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības ir garantētas, noteic zināmas likumdevēja rīcības brīvības robežas arī šajā jomā.

Pirmkārt, likumdevējs nevar atteikties nodrošināt sociālo tiesību efektīvu īstenošanu – tās ir ietvertas Satversmē, un likumdevējam tās ir jāievēro un jārespektē.

Otrkārt, sociālās tiesības, kaut arī tās ir atkarīgas no valsts finansiālajām iespējām, ir jānodrošina vismaz minimālā apmērā.

Treškārt, sociālo tiesību īstenošanā ir jāievēro vispārējie tiesību principi, kas veido personas un valsts tiesisko attiecību pamatu. Valsts sniegtajam atbalstam nav jābūt tik lielam, kā varbūt vēlētos ieinteresētās personas, taču likumdevējs, nosakot šā atbalsta apmēru, nebūt nav atbrīvots no minēto tiesību principu ievērošanas.

17. No konstitucionālās sūdzības un “Iebildumiem pret VSAA, LR Labklājības ministrijas, LR Saeimas paskaidrojumiem” izriet, ka Pieteikuma iesniedzēji būtībā vēršas pret apstrīdētajā normā noteikto pienākumu atmaksāt no

1996. gada 1. janvāra līdz pensijas piešķiršanai no jauna saņemto vecuma vai izdienas pensiju. Līdz ar to Satversmes tiesai ir jāizvērtē, vai pēc 1996. gada 1. janvāra saņemtās pensijas atmaksāšanas pienākums atbilst Satversmes 109. pantam un nepārkāpj no pamatlikuma izrietošās likumdevēja rīcības brīvības robežas. Turklāt jāņem vērā, ka sociālo tiesību jomā robeža starp juridiskiem un politiskiem apsvērumiem ir grūti nosakāma un Satversmes tiesai jāatturas no politisku jautājumu izvērtēšanas, jo tie primāri ietilpst demokrātiski leģitimētā likumdevēja kompetencē (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2003. gada 29. oktobra sprieduma lietā Nr. 2003-05-01 29. punktu un Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra sprieduma lietā Nr. 2005-02-0106 18. punktu*).

18. Iepazīstoties ar Saeimas stenogrammām, redzams, ka, skatot likumprojektu “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām”” trešajā lasījumā 1998. gada 17. septembrī, izvērsās ilgas debates par to, vai, piešķirot pensijas no jauna, būtu atmaksājama līdz tam izmaksātā pensija un kādai ir jābūt šai atmaksāšanas kārtībai.

Tā Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas pārstāve Ludmila Kuprijanova debatēs norādīja, ka šāds ikmēneša ieturējums varētu būt no sešiem līdz divpadsmit latiem mēnesī un tā noteikšana “lielām pensijām nebūtu nekas traģisks” (*lietas materiālu 1. sējuma 143. lpp.*). Savukārt pret pienākumu atmaksāt saņemto pensiju asi iestājās deputāts Kārlis Leiškalns, norādīdams, ka “prasība atmaksāt ir netaisna, jo, turpinot strādāt, cilvēki vairo nacionālo kopproduktu” (*lietas materiālu 1. sējuma 144. lpp.*). Līdzīgu viedokli pauda arī deputāti Jānis Mauliņš, Andris Rubins un Modris Lujāns. Turpretī labklājības ministrs Vladimirs Makarovs norādīja, ka “nevarot uzņemties atbildību par likumu, kuram nav tālas nākotnes”, un apgalvoja, ka iesniegšot premjeram paziņojumu par demisiju, ja Saeima atbalstīs K. Leiškalna aizstāvēto pozīciju (*sk. lietas materiālu 1. sējuma 145. – 146. lpp.*). Tāpat V. Makarovs norādīja, ka sociālās apdrošināšanas budžeta pieaugums ļauj daļai strādājošo pensionāru pensijas nevis pārrēķināt, bet piešķirt no jauna, tomēr ar nosacījumu, ka lēnām

papildināsies arī apdrošināšanas budžeta ieņēmumu daļa (*sk. lietas materiālu 1. sējuma 160. lpp.*).

Aizstāvot Labklājības ministrijas sagatavoto Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunkta redakciju, deputāts Roberts Jurdžs norādīja, ka šis priekšlikums ir kompromiss un tā uzdevums ir nosargāt pensiju budžetu. Tāpat viņš atzina, ka “dabiski, tas ir netaisnīgi, ka cilvēkam atņem kādu naudu. Tas rada netaisnības sajūtu, bet, ja visā valstī tiek sagrauta sistēma, tad sagraut valsti ir vēl lielāka netaisnība...” (*lietas materiālu 1. sējuma 147. lpp.*).

Līdzīgi par Labklājības ministrijas priekšlikumu un veiktajiem aprēķiniem izteicās arī deputāte Anna Seile, norādot, ka šis atvilkums būtu vidēji 10 latu, “sociālais budžets pildītos un, es domāju, taisnība būtu uzvarējusi” (*lietas materiālu 1. sējuma 152. lpp.*).

Lai arī lielākā daļa no deputātiem, kas piedalījās debatēs, izteicās par iepriekš saņemtās pensijas atmaksāšanas nepieciešamību, tomēr balsojumā neviens no minētajiem priekšlikumiem netika atbalstīts un tādējādi tika saglabāta otrajā lasījumā pieņemtā redakcija. Tikai otrreizējā caurlūkošanā, lemjot par Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunkta iespējamo redakciju, lielā vienprātībā tika nolemts pieņemt šo normu atbildīgās komisijas sagatavotajā variantā, kuru trešajā lasījumā atbalstīja lielākā daļa no debatēs runājušajiem deputātiem.

Tādējādi Satversmes tiesai nav pamata atzīt, ka minētais atmaksāšanas pienākums ir noteikts patvaļīgi, bez pienācīgas tā apspriešanas vai izvērtēšanas.

19. Analizējot apstrīdētās normas atbilstību samērīguma principam sociālo tiesību jomā, jāizvērtē gan likumdevēja izmantoto līdzekļu radītās sekas, proti – vai tiesību normas piemērošana nerada indivīda tiesībām un likumīgajām interesēm lielākus zaudējumus nekā tie labumi, kurus gūst sabiedrība, gan arī tas, vai likumdevējs nav pārkāpis no pamatlikuma izrietošās rīcības brīvības robežas.

19.1. Pirmkārt, ir jāņem vērā, ka likumdevējam nebija pienākuma piedāvāt personām iespēju pieprasīt pensijas piešķiršanu no jauna. Šāds pienākums

Saeimai neizriet ne no Satversmes 109. panta, ne arī no Pensiju likuma principiem. Piemēram, Labklājības ministrija šāda regulējuma pieņemšanu drīzāk saista ar 7. Saeimas vēlēšanu tuvošanos (*sk. lietas materiālu 2. sējuma 136. lpp.*).

Saeimai, izskatot Valsts prezidenta iebildumus, ja vien tā joprojām vēlējās dot personām tiesības pieprasīt pensijas piešķiršanu no jauna, nebija citas alternatīvas kā vien meklēt iespēju samazināt jaunpiešķirtās pensijas apmēru un tādējādi saglabāt pensiju sociālā budžeta stabilitāti. Tāpēc tika panākts kompromiss, kas izpaudās kā ieturējumu noteikšana no pensijām, kas tika piešķirtas no jauna.

19.2. Otrkārt, redzams, ka Saeima, pieņemot apstrīdēto normu, ir izvēlējusies vienu no iespējamiem saudzējošākajiem risinājumiem. Proti, tā noteica, ka nav atmaksājama visa iepriekš saņemtā pensija, bet tikai tā, kas tika izmaksāta pēc 1996. gada 1. janvāra, un tikai tādā gadījumā, ja no jauna piešķirtās pensijas apmērs pārsniedz 100 latus. Arī Valsts cilvēktiesību birojs savā atzinumā norāda, ka Saeimai bija tiesības ieviest tādu regulējumu, kas paredzētu visas iepriekš saņemtās pensijas atmaksāšanu, ne tikai tās, kas saņemta pēc 1996. gada 1. janvāra (*sk. lietas materiālu 2. sējuma 172. lpp.*).

19.3. Treškārt, Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunkts (redakcijā, kas bija spēkā līdz 1999. gada 7. decembrim) paredzēja, ka pensija tiek piešķirta no jauna vienīgi tad, ja pati persona vēršas Aģentūrā ar iesniegumu un lūdz pensiju piešķirt no jauna. Tādējādi administratīvais akts par pensijas piešķiršanu no jauna tika izdots tikai pēc pašas personas iniciatīvas un persona zināja, ka no jaunpiešķirtās pensijas tiks izdarīti attiecīgi ieturējumi. Līdz ar to Satversmes tiesa piekrīt Saeimas atbildes rakstā norādītajam, ka pensija no jauna tika piešķirta vienīgi tad, ja pati persona to vēlējās.

19.4. Visbeidzot, jāņem vērā, ka pensiju atkārtotas piešķiršanas rezultātā to apmērs palielinājās, pie tam pensionāri skaidri zināja, cik liela būs no jauna piešķirtā pensija un noteiktie ieturējumi. Viņi varēja izdarīt racionālu izvēli un palielināt savus ienākumus pēc valsts piedāvātajiem noteikumiem.

Līdz ar to Satversmes tiesai nav pamata atzīt, ka atmaksāšanas pienākums ir noteikts, likumdevējam pārkāpjot tam piešķirto rīcības brīvību sociālo tiesību jomā, un ka sasniegtais rezultāts būtu nesamērīgs ar personas ieguvumu.

Tādējādi apstrīdētā norma atbilst Satversmes 109. pantam.

20. Pieteikuma iesniedzēji norāda, ka tiekot pārkāpts tiesiskās paļāvības princips, jo tās personas, kuras pensijā aizgājušas pēc 1997. gada 1. janvāra, atrodies sliktākā situācijā nekā tās personas, kuras pensijā devušās līdz minētajam datumam. Proti, tiesības pieprasīt pensiju piešķirt no jauna bija tikai tām personām, kuras pensijā aizgāja pirms 1997. gada 1. janvāra.

No Satversmes 1. panta izrietošie principi prasa, lai visas tiesību normas, arī Satversmē ietvertās, tiktu piemērotas tādā veidā, ka to piemērošanas rezultāts atbilst tiesiskas valsts prasībām. Satversmes 1. pants neliedz likumdevējam izdarīt grozījumus pastāvošajā tiesiskajā regulējumā. Tomēr demokrātiskā un tiesiskā valstī tiesiskās paļāvības princips prasa, lai, izdarot šādus grozījumus, tiktu paredzēta saudzējoša pāreja uz jauno regulējumu (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra sprieduma lietā Nr. 2005-12-0103 24. punktu*).

21. Tiesiskās paļāvības princips arī noteic, ka valsts iestādēm savā darbībā jābūt konsekventām attiecībā uz to izdotajiem normatīvajiem aktiem un jāievēro tiesiskā paļāvība, kas personām varētu rasties saskaņā ar konkrētu tiesību normu. Savukārt indivīds atbilstoši šim principam var paļauties uz likumīgi izdotas tiesību normas pastāvību un nemainīgumu. Viņš droši var plānot savu nākotni saistībā ar tiesībām, ko šī norma piešķirusi. Tiesiskās paļāvības principa darbībā nozīme ir arī tam, vai personas paļaušanās uz tiesību normu ir likumīga, pamatota un saprātīga, kā arī tam, vai tiesiskais regulējums pēc savas būtības ir pietiekami noteikts un nemainīgs, lai tam varētu uzticēties (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.2. punktu*). Turklāt jāņem vērā, ka šis princips var aizsargāt tikai tādas tiesības, kas personai jau reiz bijušas noteiktas (*sk. Satversmes tiesas 2004. gada 25. oktobra sprieduma lietā Nr. 2004-03-01 8. punktu*).

Tādējādi tiesiskās palāvības principa galvenais uzdevums ir aizsargāt personas tiesības gadījumos, kad tiesiskā regulējuma grozījumu rezultātā notiek vai ir iespējama privātpersonu tiesiskā stāvokļa pasliktināšanās.

22. Vērtējot, vai tiesiskās palāvības princips šajā lietā ir pārkāpts, visupirms jānoskaidro, vai Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunkts jebkad ir pasliktinājis Pieteikuma iesniedzēju tiesisko stāvokli.

Ir jāņem vērā, ka visiem Pieteikuma iesniedzējiem, izņemot vienu, pensija pirmo reizi tika piešķirta pirms Pensiju likuma pieņemšanas. Piemēram, vienam no Pieteikuma iesniedzējiem to piešķīra 1978. gadā, bet diviem citiem – 1982. gadā. Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunkts, kas ļāva pensiju piešķirt no jauna, tika pieņemts tikai 1998. gada 21. oktobrī. Pamatojoties uz šajā normā ietverto regulējumu, visiem Pieteikuma iesniedzējiem pensija tika piešķirta no jauna un tās apmērs palielināts vidēji par 60 latiem. Piemēram, vienam Pieteikuma iesniedzējam no jauna piešķirtā vecuma pensija bija 123,76 lati, bet iepriekšējā vecuma pensija – 61,91 lats (ikmēneša ieturējums – 15,85 lati), citam Pieteikuma iesniedzējam no jauna piešķirtā vecuma pensija bija 179,13 lati, bet iepriekšējā vecuma pensija – 81,32 lats (ikmēneša ieturējums – 22,03 lati), vēl citam no jauna piešķirtā vecuma pensija bija 148,68 lati, bet iepriekšējā vecuma pensija – 80,82 lats (ikmēneša ieturējums – 13,34 lati) (*sk. lietas materiālu 1. sējuma 18., 19., 26., 29. un 30. lpp.*).

Tādējādi redzams, ka 1998. gada 21. oktobrī pieņemtie Pensiju likuma grozījumi Pieteikuma iesniedzējiem piešķīra tādas tiesības, kādu viņiem līdz tam nebija, un nepasliktināja tiesisko stāvokli, kādā viņi atradās pirms minēto grozījumu pieņemšanas. Līdz ar to Satversmes tiesa piekrīt Saeimas atbildes rakstā norādītajam, ka apstrīdētā norma visās redakcijās, kādas ir bijušas spēkā, paredzēja nosacījumu – ja pensija tiek piešķirta no jauna, ir jāatmaksā tā pensija, kas saņemta no 1996. gada 1. janvāra līdz dienai, kad pensija piešķirta no jauna.

23. Pieteikuma iesniedzēju tiesisko stāvokli nepasliktināja arī 1999. gada 7. decembrī spēkā stājušies Pensiju likuma grozījumi, kas vairs neparedzēja pensiju piešķiršanu no jauna. Tas fakts, ka citām personām pēc 1999. gada

7. decembra nebija tiesību pieprasīt pensijas piešķiršanu no jauna, nevar tikt atzīts par tiesiskās paļāvības principa pārkāpumu attiecībā uz Pieteikuma iesniedzējiem. Arī tas fakts, ka pensiju no jauna bija iespējams piešķirt tikai tām personām, kurām pensija pirmo reizi tika piešķirta līdz 1997. gada 1. janvārim, attiecībā uz Pieteikuma iesniedzējiem nepārkāpj tiesiskās paļāvības principu.

Līdz ar to Satversmes tiesa atzīst, ka apstrīdētā norma Pieteikuma iesniedzēju tiesisko stāvokli nav pasliktinājusi un atbilst no Satversmes 1. panta izrietošajam tiesiskās paļāvības principam.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30. – 32. pantu, Satversmes tiesa

n o s p r i e d a:

Atzīt likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 16. punkta 12. apakšpunktu par atbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109. pantam.

Sprīdums ir galīgs un nepārsūdzams.

Sprīdums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

Aivars Endziņš